

CREATIVITATE LA NIVELUL GRAIULUI MARAMUREȘEAN

MIRCEA FARCAȘ, IULIA MĂRGĂRIT

Cine parcurge materialele dialectale culese din Maramureș are șansa de a întâlni și de a recunoaște o particularitate a acestora: creativitatea. Fără îndoială, capacitatea creatoare este proprie și altor arii dialectale. Vorbitorii au tins și tind întotdeauna să-și asigure „necesarul lexical” prin propriile resurse sau din împrumuturi, fapt ce conferă un caracter definitoriu graiurilor, în general, și celor maramureșene, în mod special. Pentru a demonstra afirmația de mai sus, am apelat la una dintre sursele cele mai recente asupra graiului din zonă: Faiciuc 2008.

La nivelul vocabularului am identificat câteva tipuri de creații inedite pe care, pentru o prezentare sistematică, le-am grupat după modalitatea de creare:

derivate propriu-zise:

badogari s.m. „tinichigiu” < *badog* „tablă” (Faiciuc 2008: 750), confirmat de Farcaș 2009: 137 s.v. *badocar*; *buiecime* s.f. fig. „gălăgie, veselie” < *buic*; *calicie* s.f. „infirmitate, invaliditate” < *calic* (Faiciuc 2008: 169); *copilan* s.m., augmentativ pe baza afixului *-an*, reperat în glosa autoarei (s.v. *hangău*, id., *ibid.*, *Glosar*, p. 759); *pânzoaică* s.f. < *pânză*: *Cămașa de sărbători a tinerilor și adulților este confecționată din pânzoaică, țesătură de casă în a cărei urzeală de bumbac se bate alternând un fir de bumbac și unul de cânepă-fuior, iar mai nou se bate numai bumbac* (id., *ibid.*, p. 179). În cazul prezentat, formantul *-oaică*, la frontiera valorică dintre amplificare și diminuare, ilustrează „relația dintre augmentative și diminutive în limba română, semnalată și comentată de F. Dimitrescu 1958; *șezătoriță* s.f. „participantă la șezătoare”: *Nu și le-o putut la cămășile, fără le-o lăut șezătorițele* (Faiciuc 2008, *Glosar* s.v. *la*, p. 761);

derivate create prin schimbare de sufix:

cosaștină s.f. „loc de cosit” < *cosalău* + suf. *-aștină* (Faiciuc 2008, *Glosar* s.v. *cosalău*, p. 754); *îmbulzaștină* s.f., pl. *îmbulzaștini* „înghesuală, aglomerație” < *îmbulz(e)ală* + suf. *-aștină* (id., *ibid.*, p. 761); *sosaștină* s.f. „sosire” < *sosire* + suf. *-aștină* (id., *ibid.*, p. 768);

cuvinte (re)create prin accident fonetic:

metateză: *corelă* s.f. „holeră” (Faiciuc 2008: 169); *contaminație*: *fleașcotiță* s.f. „lapoviță, umezeală”: *După blizgaiu d-asară, numa fleașcotiță pă*

drum (Faiciuc, *Glosar* s.v., p. 757). Decriptarea componentelor beneficiază, pe de o parte, de transparența lexicală a cuvântului în a cărei primă parte recunoaștem *fleașcă*, iar în partea a doua identificăm *sloatiță* s.f., id., *ibid.* – p. 767. Din punctul de vedere al originii, *sloatiță* descinde de la *sloată* prin intersectare cu *lapoviță*. În ambele cazuri, *fleașcotiță*, *sloatiță*, este vorba de contaminație sinonimică, lexemele implicând aparținând meteorologiei populare. Pentru cel de al doilea cuvânt nu excludem posibilitatea derivării diminutive „o *sloată* mai puțin intensă”, dar pentru că, prin cele două formațiuni, este reprezentat același domeniu „meteo”, prioritară s-ar putea să fie, totuși, contaminația.

cuvinte apărute printr-o modalitate particulară, variabilă, de la caz la caz, proprie fiecărei unități în parte. Este motivul pentru care ne-am propus o prezentare micromonografică pentru câteva elemente lexicale, identificate în același grai maramureșean, unde au și fost create. O astfel de modalitate oferă posibilitatea de a dezvălui mecanismele la care s-a recurs: *domnar*, *hrîșcaș*, *otăvină*, *stătământ*, *șohănită*, *trare*, *țârcar*. Majoritatea dintre acestea, cu excepția formațiunii *domnar*, nu au fost înregistrate în dicționare ceea ce relevă caracterul lor absolut inedit.

Domnar „boier, stăpân” figurează în DLR ca termen popular, deși atestările propriu-zise provin exclusiv din Maramureș: Bud, PP, 44; Bîrlea LPM; DR IV, 1038; *Glosar reg.*; Papahagi 1925, 94/46, 50: *Celuit-o* [= a înșelat-o], *celuit* / *Un fecior de cărturar*¹ / *Pe o fată de domnar* (Bîrlea LPM I, 49); *Voinicii să se scutească* / *De domnari și de jendari* (Bud, PP, 44). În privința modului de formare, dicționarul-tezaur menționează analiza *domn* + suf. *-ar*. Obiecția noastră vizează insuficiența informației, întrucât, semantic, baza și derivatul corespunzător nu se diferențiază: *Când o fost Horia-mpărat*, / *Toți domnii* [= boierii, stăpânii] *s-au desculțat* (*Folclor transilvan*, I, 14); *Horia bea la crâșmă-n deal* / *Domnii* [= nobilii] *fug toți din Ardeal* (Odobescu, *Scrieri*, III, 553); *Avram Iancu, spaima domnilor* (Isac, *Opere*, 276)². În condițiile suprapunerii *domn* / *domnar* n-am putea vorbi de derivare propriu-zisă, prin urmare, nici de implicarea unui formant activ, căci aportul acestuia este nul. Relația *domn-domnar*³ relevă două lexeme diferențiate formal printr-un augment, omonim cu particula derivativă: *-ar*. Nefiind motivată, derivarea nu poate justifica crearea cuvântului. Conturarea acestuia s-ar putea explica prin alte cauze, cum ar fi contextul: *La un târg s-o pomenit*, / *Un*

¹ Fără îndoială, este vorba de o modificare (= eroare grafică) în varianta originală, confirmată de Bîrlea LPM I, 35: *Fată de domnar* / *Celuită d-un corturar* (apud Al. I. Amzulescu, *Balade populare românești*, 1964: 218). Aceeași confirmare vine și de la Faiciuc 2008: 495: *Celuit-a*, *celuit* / *Un fecior de corturar* / *O fată de general*.

² Fragmentele ilustrative au fost preluate din DLR.

³ Claudia Tudose, *Derivarea*, 276, apreciază *domnar*, nume de agent în *-ar* din subclasa celor în care derivatul este sinonim cu baza. Finuța Asan, 1979, în recenzia cărții citate (*Derivarea...*) face observații în aceeași direcție: „Curioasă apare și înglobarea la numele de agent a unor derivate despre care se spune că sunt sinonime cu baza, dar baza nefiind nici ca nume de agent, *domnar* „boier”, *stolnicar* „stolnic”, *văduvar* „văduv” (p. 276).

zglotari [= zlătar, țigan] și-a celuit / Tot un fecior de *zglotariu* / Pe o fată de *domnariu* / De *domnariu* de cei mari (Bud, PP, 15). Dată fiind poziția celor două lexeme marcate grafic, necesitățile de rimă au impus nu numai identitatea silabică a acestora în potențiala variantă primitivă *zglotari* / *domn*, ci și a tranșei finale. În acest fel s-ar explica remodelarea numelui *domn*, prin extensiune cu secvența *-ar*, în acest caz corespunzătoare formantului omonim. Prin urmare, cuvântul rezultat în urma redimensionării, impusă de necesitățile specifice textului versificat, nu constituie un derivat propriu-zis, ci un *pseudoderviat*. Pentru a susține condiția specială de nonderivat apelăm la contexte folclorice similare care au oferit oportunitatea contextuală pentru astfel de formații: *Pe cel vârvuț de muncel* [...] / *Trecuși tri păcurărei* / *Cei mai mari îs veri primari* / *Cel mai mic îi străinar* (*Antologie. Folc. Maram.* 95/109). „Rectificarea” *străin* > *străinar* urmează, de fapt, unei alte încercări de a rezolva exigențele creațiilor în versuri: *Colo sus pă tri muncel* / *Sunt tăt tri păcurărei* / *Cu oile după ei* / *Cei mai mari îs veri primari* / *Cel mai mic îi străinic* (Faiciuc 2008: 655). Rima internă, ca primă soluție în realizarea eufoniei *mic* / *străinic*, va fi abandonată, în cele din urmă, în favoarea alteia mai percutante, întrucât implică două versuri consecutive, având partea finală identică: *Cei mai mari îs veri primari* / *Cel mai mic îi străinar*.

Subliniem, așadar, că „forjarea” contextuală a lexemului *străinar* se explică prin presiunea versului anterior, mai precis a relației de eufonie realizate cu *primari*. Asemenea „manevre” stau la baza noilor cuvinte, *domnar*, *străinar* pe care nu le-am putea numi derivate, mai ales că necesită o anumită explicație de rigoare. Mai degrabă li se potrivește calitatea de formații analogice contextuale.

Cât privește cursul lexemelor în discuție, acesta începe odată cu desprinderea lor de cadrul contextual de creare. Dobândind autonomie și eliberându-se de limitele constrictive ale versificației rimate, ele dobândesc „drept de cetate” în vocabularul regional de obârșie. În „cazul” *domnar*, ocurența acestuia în afara relației impuse de rimă se poate considera context diagnostic pentru autonomia dobândită. Primul semnal al modificării survenite constă în anularea poziției obligatorii de sfârșit de vers și câștigarea mobilității care asigură prezența cuvântului în orice parte a versului: – „Fă-te, turcuț, ce te-ai face!” – „M-oi face o ruj-albastră / La *domnari* pe cea fereastră!” [...] „– Fă-te, mândră ce te-i face / Că și eu încă m-oi face. / M-oi băga la cei *domnari*... / N-oi cere altă simbrie, / Ca ruja să mi-o dea mic!” (Papahagi 1925: 94/45). În același sens, mai convingătoare sunt textele în proză, înregistrate la date diferite: *La domnari pare-le rău că s-o dus ungerii de-aici, că amu nu-i bartă* [= impozit], *nu-i nimica* (id., *ibid.*, 172 / DLXI). *Zmău s-o ținu[t] tare, c-o fo[st] cinsprece capuri amu. Când o ișit afară [...], răgnit-o de și împăratu o picat... de pe scaun di aco[lo], s-o spăriet tăți câți domnari o fo[st] acolo, tăt s-o spăriet* (Bîrlea, *Antologie I*, 375).

Cea mai recentă atestare pentru *domnari* (sg.) provine tot din Maramureș (Faiciuc 2008: 181; *Glosar*, 755): *domnari* s.m. pl. „domni, intelectuali”: *Azi cununile sunt înlocuite cu coronițe procurate din comerț de cele ce se mărită cu*

domnari (p. 181). O dovadă a procesului de emancipare a cuvântului constă în promovarea acestuia ca nume de familie, calitate în care a fost înregistrat de Iorgu Jordan în DNFR, 127: *Domnar(i)u*, în explicația autorului, *domn* + suf. *-ar*.

Cele două cuvinte create printr-un mecanism identic *domnar/străinar* nu au dispus de un parcurs identic.

Domnar, cu mai multe atestări, în cele din urmă se va desprinde de contextul „mamă”, devenind de sine stătător. Drept dovadă prezența sa „mobilă” în creațiile versificate, dar mai ales în proză. Limitat la aria Maramureșului ca răspândire, (excepție DNFR), *domnar* rămâne un lexem emblematic al zonei. Impunerea s-ar fi putut sprijini și pe categoria unor derivate cu sufixul *-ar* cu valoare colectivă: *boresar* „bărbat cu mai multe *borese*”, în urma decesului succesiv al acestora; *văduar* „bărbat văduv în repetate rânduri”. Și *văduar am rămas / Și iară m-am însurat* (Farcaș 2009: 36). Deși valoric nu corespund cu *domnar*, formal, acesta din urmă s-ar fi putut alătura seriei. Cel de al doilea cuvânt semnalat *străinar* nu s-a impus, rămânând la stadiul de *hapax legomenon*. Poziția sa în vocabular, inferioară lui *domnar*, ca unitate din terminologia socială definind ierarhic „conducătorii, stăpânitorii”, ar explica stadiul de lexem dependent contextual pe care nu l-a depășit.

Hrișcaș s.n. „orez”: *În această perioadă [prenupțială], femeile, vecine, rude și prietene, participă la alegerea hrișcașului (orezului), dacă sarmalele nu se fac cu păsat* (Faiciuc 2008: 296).

Prin structura fonetică, *hrișcaș* evocă alte două cuvinte de largă circulație în aria nordică: *hrișcă* „plantă meliferă, cu frunzele triunghiulare ale cărei semințe se folosesc pentru hrana oamenilor și a animalelor”, împrumut din limba ucraineană: *hřečka* și *riskás* „plantă alimentară din familia gramineelor, cultivată în terenuri umede pentru fructele ei, cu semințe bogate în amidon, utilizate în alimentația omului; orez”.

Contaminația inevitabilă dintre două lexeme foarte apropiate formal și (aproape) „identice” semantic a dus la apariția celui de al treilea pe care DA l-a reținut în varianta feminină *hrișcașă* v. *rișcaș*, fără alte comentarii. DLR „a onorat” trimiterea DA pe baza unor atestări multiple pentru Transilvania și Maramureș s.v. *rișcașă*, var. *rișcaș*, *hrișcaș*. Preeminența variantei feminine s-ar explica prin poziția consolidată a împrumutului *hrișcă* s.f. la nivelul dialectal maramureșean.

Otavină s.f., analizabil prin *otavă* s.f. „iarbă crescută după cosirea sau pășunatul unui loc” + , aparent, suf. *-ină*. Cuvântul de față, în același timp, poate fi creație analogică impusă de derivate propriu-zise de felul: *mălăină* „cultură de *mălai* «porumb»” (amintim că *mălai* constituie un lexem specific zonei maramureșene, din această cauză, susceptibil de a alcătui arii corelate: *porumb*, *păpușoi*, *mălai*, *cucuruz*); *miriștină* s.f. „miriște”, între bază (= glosa) și derivat neexistând diferențieri semantice: *După ce secerară o postate bună, adunară snopii la un loc și sloboziră vitele pe miriștină* (Pop-Reteganul, ap. CADE). Semantic, *otăvină* se diferențiază de *otavă*: *Făcutul fânului (prima cosaștină din*

iulie-august) a **otăvii** (a doua *cosaștină* din septembrie) și a **otăvinei** „otavă foarte tânără” (a treia *cosaștină* din septembrie-octombrie) (Faiciuc 2008: 254). Crearea noului lexem *otăvină* se explică prin prezența activă a formantului *-ină*, în general, în aria nordică. În paralel, în partea estică, dincolo de munți (Bucovina), termenul în curs, corespunzător pentru a defini cultura de *mălai* din Maramureș este *păpușoină*. Tot în aceeași zonă circulă *-iștină*, *-aștină*, afix compus, prin aglutinarea derivatelor *-iște* + *-ină*. Acțiunea conjugată a formanților *-ină*, *-iștină* s-a soldat cu conturarea unui nou lexem *otăvină* a cărui necesitate rezultă din semantismul corespunzător: „otava cea mai tânără” s-ar putea numi *derivare analogică*.

Statamânt s.n. „gospodărie”, apărut, probabil, prin schimbare de sufix de la *stătător* adj. înv. și pop. [despre așezări omenești, sedii] „stabil, definitiv, în calitate de locuință”. De fapt, punctul de pornire, verbul *a sta*, semnifică, între multe altele, „a domicilia, a locui” (v. DLR s.v. V. 3.), iar *stătător*, adjectiv din aceeași familie, semnifică „fixat, stabil, staționar într-un anumit loc, în anumite scopuri: de a sta, de a locui, de pildă” (v. DLR s.v.). Cât privește afixul *-mânt*⁴, în cazul derivatului *stătământ*, concordă ca vechime și origine, latină, cu baza. Formațiile acestuia la nivelul limbii comune, destul de puține (Carabulea 1969: 50) sporesc cu aportul lexicului dialectal. Graiurile dacoromâne sudice dețin astfel de creații: *grăsăminte*, *grosominte* (Mărgărit, NCEs, 148), *oseminte*⁵, distinct de omonimul din limba comună ca formație recreată în graiurile oltenești. În legătură cu astfel de derivate, Byck, Graur, 1933: 33–34) semnalează desprinderea unui nou singular feminin din pluralul corepunzător: *îmbrăcământ* s.n., pl. *îmbrăcăminte*, singular refăcut: *îmbrăcăminte* s.f. art. Desprinderea noii variante de singular ar plede, implicit, pentru vechimea unor astfel de derivate. În graiurile maramureșene a fost înregistrat, pentru început, singularul neutru: *Astfel statamântul (= gospodăria) cuprinde livada (locul refăcut unde se așază gospodăria) poate fi și fără pomi [...], grădina, grădinuța de flori ce se găsește într-una din sapele (sg. sapă = față) casei, hleaburile (sg. hleab = construcții din curte)* (Faiciuc 2008: 82). Lexemul va

⁴ Activ în limba veche până în secolul al XVIII-lea, acesta a derivat substantive de la verbe: *ascultământ* CV, CXXXVIII/10; *așezământ* Ps. C. 142/25; *căzământ* „cădere” Gaster Chr. II 103/5; *(în)credzământ*, Dosoței la Rosetti–Cazacu–Onu ILR, 152; *cuntirimânt* Pht 12/18 < *conțin*; *giudecământ* – Dosoței la Rosetti–Cazacu–Onu, ILR 152..., *mijlocimânt* – Dosoței id., *ibid.*, FCLR 2007, 154.

⁵ *Oseminte* semnifică „părțile cu os (de la pasăre, porc etc.), folosite la prepararea anumitor mâncăruri”: *Eu fac din ce-i mai osemintele-așa, ciorbă* (AFLR / pct. 974, Galicea Mare, fostul raion Băilești). Fără îndoială, este vorba de un cuvânt distinct, față de omonimul din limba comună, împrumut neologic relativ târziu (< fr. *ossements*, lat. *ossamenta*, v. DEX s.v.), cu atestări la începutul secolului al XIX-lea (v. DLR s.v.). Deosebiriile dintre termeni constau nu numai în semantism... ci și în origine. Cuvântul, dialectal reprezintă, probabil, o creație analogică, după derivate create cu formantul *-(ă)mânt*, *-ă(minte)*. În aria sudică, recent, au fost atestate derivate similare, cu înțeles colectiv *grosăminte* „totalitate de țesături groase” (*Gl. Munt.* / pct. 862, Podu Pitarului, Ilfov), *grăsăminte* „materii grase, reziduale” (*Gl. Munt.*, pct. 719, Cioranii de Jos, Prahova).

fi reluat în cuprinsul aceleiași surse, alături de plural: *Gospodăriile țărănești (stătămintele*, sg. *statamânt* = titlu) (Faiciuc 2008: 108).

Neîndeplinind criteriul formulat de Byck, Graur 1933, s-ar putea considera o inovație de dată recentă, cu alte cuvinte o formație inedită.

Șohănită adv. Figurează în DLR ca variantă pentru *șohănit* „niciodată”, cu răspândire în Transilv., Maram. În privința originii, dicționarul-tezaur se limitează la mențiunea „de la *șohan*”. Având curs în aceleași arii, adverbul citat, *șohan*, un împrumut de origine maghiară (*soha* n[em]) se dovedește sinonim cu *șohănit(ă)*. Întrebarea firească ar viza cauza pentru care a fost creat cosinonimul? Raportat la baza *șohan*, relevantă, de fapt, la analiza pentru *șohănit(ă)*, dificultatea stă în identitatea particulei *-it(ă)*, de altfel, obscură. În astfel de condiții, unele contexte ar putea furniza indiciile revelatoare: *Unde m-o adus doru? Unde n-am fost pân-amu! / La casa mândru gătată / Unde n-am fo niciodată! / La casa mândru tomnită / Unde n-am fo șohănită!* (Faiciuc 2008: 286); *Să trăiești mire a nost! / Tu azvară la cosât / Mândră floare ț-ai găsât! / Să nu trăia cu năcaz / Nici cu lacrimi pa obraz! / Să nu trăia bănuită / Din iasară șohănită!* (id., *ibid.*: 314). Ambele fragmente au fost extrase din texte versificate în care lexemul discutat ocupă o poziție terminală, neîntâmplătoare, fiind angajat în realizarea rimei: *tomnită / șahănită; bănuită / șahănită*. Adaosul *-ită* provine de la participiile pereche ale adverbului. După toate probabilitățile, ar fi vorba de contextele primare în care a avut loc amplificarea primitivului, punctul de pornire *șohan*. Dacă pentru început poziția variantei extinse era fixă, ca vocabulă de încheiere a unui vers, ulterior aceasta a căpătat mobilitatea firească: **Șohănită** *n-am gânit / Mămucă, de despărțit / Uă, mămucă, și mămucă / Cum m-ai fript la inimucă!* (Faiciuc 2008: 339). Un potențial model de poziționare, după necesități, a variantei amplificate, l-a constituit, probabil, adv. *șohan*: *Foaie verde magheran / Nu-i mai si fată șohan* (Faiciuc 2008: 316); *Târguiești un neam de-al meu [= mirele] / Șohan nu ți-ar păre rău* (id., *ibid.*). De la *șohănită* s-a desprins o variantă ceva mai redusă, *șohănit*. Probabil din necesitățile textului versificat: *Mândruluț de m-ei lăsa / Saie-mi oții de-oi zg'era / Nice nu te-oi blăstăma / Fără să-ncungiuri lumea / Noauă ai / Cu noauă cai / Șohănit noroc să n-ai* (Papahagi 1925: 9/31); *Tare bine te-o ibdit / Șohănit nu te-o sfădit* (Faiciuc 2008: 648). Tindem să credem că dintre cele două forme, *șohănit*, *șohănită*, șansa de a se impune prin frecvență a revenit celei din urmă, poate și datorită atracției adverbului preexistent *niciodată*: *La casa mândrii gătată / Unde n-am fost niciodată / La casa mândrii tomnită / Unde n-am fo șohănită* (id., *ibid.*: 286).

Trare. s.f. „intrare într-o gospodărie și spațiul aferent acesteia; curte”. Lexem absent din dicționare și glosare, creat, probabil, prin afereză de la *intrare*, implicat în construcții prepoziționale: *Înainte de a pleca la groapă, se servesc câte unu-două pahare de băutură și colac cu lumânare [...]. Momentul ieșirii din trare iar e marcat de bocete: „– Uă de mine, hăi-mămucă... / Fă-ți cărare printre nuci / Și mai vină l-a tăi prunci! / Vină peste o săptămână / Că-i afla prin trare tină / Pruncii cu dor la inimă! / Că-i afla pân trare piatră / Și pe mine supărată* (Faiciuc

2008: 336); *Pă când să iasă din sat, aude mare huzăt* [= gălăgie] *pân trare pâ la un om* (id., *ibid.*: 679).

Contextele cele mai favorizante au fost construcțiile prepoziționale cu *în*. Situația redundantă, creată prin succesiunea *în / întrare*, datorată variantei fonetice din grai a conectivului, a precipitat afereza: *are în întrare o grăma de hleaburi* [= acareturi] (id., *ibid.*: 759). Secvența primitivă, așadar, *are în întrare* ... a impus de la sine reducerea corpului fonetic al substantivului prin suprimarea silabei inițiale.

Țărcar. s.n. „țarc” (< alb. *cark*, gr. *tsarkos*), cuvânt neinventariat în dicționare: *Ce morțiță vrei tu, mă? Mort de pușcă, împușcat / Ori de sabdie, demnicat? ... / Voi dacă m-îți omori / Voi pe mine mă-ngropaț / În țărcariu oilor / În locu găleților!* (Faiciuc 2008: 655). Varianta amplificată, *țărcar*, în raport cu *țarc* [lexem vechi important în domeniul creșterii animalelor, la baza verbului *înțărca* „a separa mieii în țarc pentru a-i dezobișnui de supt”] nu cunoaște modificări de sens și dezvoltă relații de sinonimie cu acesta. În redimensionarea formală operată, nu se poate vorbi de derivare propriu-zisă. În acest caz extensiunea corpului fonetic s-ar datora analogiei cu un sinonim. Acesta ar fi *coșar* „adăpost, îngrăditură pentru ținut oile” (v. Viciu, *Glosar*). Pentru Maramureș, Papahagi 1925: 297 a înregistrat un semantism special al cuvântului *coșar* „țarc mic în care se închid oile șchioape”.

Cuvintele selectate, pentru a ilustra creativitatea în cadrul vocabularului maramureșean, aproape în totalitate inedite, au fost separate în două serii. Cea dintâi a cuprins elementele a căror creare nu presupune dificultăți de analiză: *badogari*, *buiecime*, *calicie*, *fleașcotiță*, *îmbulzaștină*, *pânzoaică*, *sloatiță*, *sosaștină*, *șezătoriță*. Formarea acestor lexeme a răspuns unor necesități ale locutorilor pentru a denumi meseriașul care prelucrează *badogul* (= tabla), starea de gălăgie–*buiecime*, starea de infirmitate–*calicie*, vremea cu multă umiditate prin cumulul a doi termeni definitorii (*fleașcă* + *sloatiță* > *fleașcotiță*), starea de aglomerație, sugerând, prin afix, amploarea (după modelul unei culturi cf. *cosaștină*, *cucuruzaștină*), calitatea (finețea) unei țesături prin diminutivare, *pânzoaică*, din nou starea unui timp nefavorabil prin ploaie cu zăpadă (*sloată* + *lapoviță* > *sloatiță*), acțiunea de a sosi: *sosaștină*, numele unor participante la șezătoare, realizat printr-un afix, aici, de agent: *șezătoriță*.

În cea de a doua serie au fost incluse, după criteriul dificultății la analiză, următoarele: *domnar*, *hrișcaș*, *otăvină*, *statământ*, *șohănită*, *trare*, *țărcar*. *Domnar*, aparent derivat, în relație de cosinonimie cu baza virtuală *domn* nu prezintă motivația creării. Apariția sa se explică prin exigențele eufonice ale textului versificat. Conturarea lexemului în limitele unor texte în versuri relevă frecvența și circulația acestora în perimetrul graiului, asigurând repetabilitatea și fixarea; *hrișcaș* „emblematic” pentru aria nordică, prin *hrișcă*, a cărei cultură este practică exclusiv în zonă, fiind utilizată în alimentația omului, ca *rișcașul* „orezul”, împrumut din maghiară, și a animalelor; *otăvină* a rezolvat, prin diversificare, terminologia furajului denumit *otavă*, atunci când este fragedă, deci de calitate cea

mai bună; prin urmare *otavă* = furaj obișnuit; *otăvină* = cel mai bun furaj; *statământ* „gospodărie, amenajare în care stă o familie”; *șohănită*, adverb recreat pe teren românesc de la împrumutul maghiar, *șohan*, sub presiunea textului versificat; *trare* rezultatul unei construcții prepoziționale redundante de felul *în intrare*, prin contragerea silabei inițiale; *țârcar* de la *țarc*, prin analogie cu modelul *coșar*. Seria ultimă de noi cuvinte relevă nu numai creativitatea graiului, ci și intensificarea acestuia în condițiile de efectuare a unor împrumuturi externe. M. Avram 1993: 23 a semnalat particularitatea în condiția de stimul extern la nivelul limbii române: *Une question étroitement liée à la situation de la créativité le long du temps, dans les variétés diachroniques du roumain, c'est celle du rapport entre ce trait du roumain et un autre, qu'on appelle métaphoriquement hospitalité et qui réside dans la capacité, disponibilité, facilité, éventuellement légèreté – d'emprunter des unités d'inventaire lexical (il y a des chercheurs qui voient dans cette hospitalité l'originalité du roumain ou, du moins, sa faculté maitresse)*).

Ce rapport a été présenté, en général, comme un rapport d'opposition et l'on a même affirmé que l'emprunt externe surtout pas la période moderne, c'est à dire le néologisme ferait „atrophier la force creatrice de la langue” (S. Pușcariu, *Limba română, Privire generală*, București 1940, p. 395–396; Al. Graur, *Tendențele limbii române*, 1968, p. 259, 268).

Dacă revenim la ultima serie comentată și dacă excludem vocabulele ale căror baze sunt moștenite din latină (*domnar* < *dominus*; *stătământ* < *sto, stare*; *trare* < *intro, intrare*), împrumuturile relevă următoarea situație: *hrișcaș*, cuvânt nou rezultat din suprapunerea, la nivelul lexicului maramureșean, a două împrumuturi străine: *hrișcă* < ucr. *hrečka*, și *rișcaș* < magh. *riskás*; *otăvină*, lexem nou de la *otavă* < sb. *otava*. A apărut din necesitatea de a exprima un alt sens, diferit de cel al bazei; prin urmare, „*iarbă crudă*, furaj crescut toamna, în urma celei de a treia operații de cosire”. Ca modalitate de creare, *otăvină* se explică prin derivarea impusă analogic de formațiuni conținând particula *-ină*, din terminologia agricolă locală: *mălăină*, *miriștină*. Din aceeași necesitate de a distinge tipul de furaj după calitate, în funcție de data la care s-a efectuat cositul, graiurile sudice au inovat în mod similar, creând tot un derivat, dar pe baza altui afix: *otăveală*: [Ursul] *mănâncă otavă d-aia, otăveală d-aia, niște iarbă crudă* (*Gl. Munt.*, DGS II s.v., pct. 697, Siliștea, Runcu, jud. Dâmbovița). Aceleași graiuri au creat tot prin derivare termenul corespunzător pentru „otava îmbătrânită, depreciață”: *otăvoi* (ALRR–Munt. și Dobr., h. 330, MN – Argeș) și verbul *otăvi* figurat [referitor la cereale] „a crește după seceriș din boabele scutate” (id., *ibid.*).

Să mai amintim faptul că în graiurile sudice au fost atestate lexemele *băbar*, *văduvar* „bărbat văduv disponibil pentru o nouă (noi) căsătorie (~ rii) cu *babe*, *văduve*”, care amintesc de derivatele maramureșene *boresar*, *văduar*, cu același sens.

Același tip de inovații în ramificații teritoriale extreme, poziționate simetric, dovedește „pe de o parte, aceeași caracteristică, respectiv, creativitatea (cu

siguranță s-ar putea extinde și la alte arii), iar pe de altă parte, unitatea limbii române, particularitate care o singularizează printre celelalte limbi romanice și nu numai.

IZVOARE ȘI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

- AFLR *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”.
- Antologie, Folc. Maram.* *Antologie de folclor din județul Maramureș*. Vol. I. *Poezia*. Redactor responsabil Ion Chiș Ster. Baia Mare [f. e.] 1980.
- ALRR–Munt. și Dobr. *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, București, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, 2007.
- Avram 1993 Mioara Avram, *La créativité et l'hospitalité” du roumain*. „Revue roumaine de linguistique”, tome XXXVIII, n°. 1–3, p. 23–27.
- Bîrlea, *Antologie I–III* Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*. [Vol.] I–III. [București], Editura pentru Literatură, 1966.
- Bîrlea, LPM I–II Ion Bîrlea, *Literatură populară din Maramureș*. [Vol.] I–II. [București], Editura pentru Literatură, 1968.
- Bud, PP Tit Bud, *Poezii populare din Maramureș*, adunate de ... București, 1908.
- Byck, Graur 1933 J. Byck, Al. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în „Bulletin linguistique” I, p. 14–57.
- Carabulea 1969 Elena Carabulea, *Sufixele -mânt și -ment*, în SMFC, vol. V, p. 47–55.
- DA Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- DGS II *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, coord. Maria Marin. Volumul II, Literele D–O, București, 2010.
- Dimitrescu 1958 Florica Dimitrescu, *Note asupra relației dintre diminutive și augmentative în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*. București, p. 241–255.
- DLR Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă, București, 1965 ș.u.
- DNFR Iorgu Iordan, *Dicționarul numelor de familie românești*. București. Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- DR „Dacoromania”. Buletinul Muzeului Limbii Române, condus de Sextil Pușcariu. Cluj, I–XI, 1920–1948.
- Faiciuc 2008 Elisabeta Faiciuc, *Dragomirești între tradiție și modernism*. Ediția a doua revăzută și adăugită. Cluj-Napoca, Editura Limes.
- Farcaș 2009 Ioan-Mircea Farcaș, *Lexicul subdialectului maramureșean*. Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- FCLR *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*. Coordonator Magdalena Popescu-Marin. Colectivul de elaborare: Eugenia Conraș, Cristina Gherman, Finuța Asan, Rodica Ocheșeanu, Magdalena Popescu-Marin, București, Editura Academiei Române, 2007.
- Folc. Transilv.* *Folclor din Transilvania*. Texte alese din colecții inedite. Vol. I ș.u. București, Editura pentru Literatură, 1967 ș.u.
- Gl. Munt.* *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, 1999.

<i>Glosar reg.</i>	V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, <i>Glosar regional</i> [București], Editura Academiei, [1961].
Mărgărit, NCEs	Iulia Mărgărit, <i>Noi comentarii etimologice și semantice</i> . București, Editura Academiei, 2010.
Papahagi, 1925	Tache Papahagi, <i>Graiul și folklorul Maramureșului</i> , București, Cultura Națională.
Pascu, 1916 SMFC	Dr. G. Pascu, <i>Sufixele românești</i> . București, Edițiunea Academiei Române. <i>Studii și material privitoare la formarea cuvintelor</i> , București, Editura Academiei, 1959–1972.
Viciu, <i>Glosar</i>	Alexiu Viciu, <i>Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului din Ardeal. Adunate și explicate de ...</i> București 1906.

CREATIVITY WITHIN THE MARAMUREȘ SPEECH

Abstract

The dialectal materials collected from Maramureș are characterized by a special feature: creativity. Undoubtedly, the creative capacity is specific to other dialectal areas. The speakers have tended and will always tend to ensure their “lexical necessity” through their own resources or from loans, which gives a defining character to idioms, in general, and to the ones in Maramureș, in particular. We have identified, vocabulary-wise, several types of distinctive creations which, in order to have a systematic presentation, we have grouped according to the way they have been created: derivatives proper, derivatives created by changing the suffix; words (re)created by phonetic accident; words formed in a particular, variable way.

In order to illustrate the creativity within the Maramureș vocabulary, the selected words, almost entirely surprising, have been separated into two series. The first one includes elements whose creation does not involve analysis difficulties, whereas the second series includes words that present analysis difficulties.

The innovations present in extreme territorial ramifications, positioned symmetrically, prove the creativity, on the one hand, and the unity of the Romanian language, on the other hand, a peculiarity that singularizes it among, but not only, other Romance languages .

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Facultatea de Litere, Baia Mare
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”,
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
mircea.farcas@cunbm.utcluj.ro